

Миркович І. Л.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

АНГЛОМОВНИЙ КАЗКОВИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Анотація. У статті розглядається феномен англomовного казкового дискурсу та його лінгвокультурні особливості. Проаналізовано визначення понять «казка», «дискурс», «казковий дискурс». Розглянуто композиційну побудову народних казок, систему казкових образів. Проведено аналіз назв казок, досліджено усталені ініціальні, медіальні і фінальні формули, традиційні мовленнєві казкові вирази, прислів'я, приказки, загадки як відтворення моралі казки. Виокремлено екстралінгвістичні фактори, що притаманні англomовному казковому дискурсу.

Ключові слова: дискурс, народна казка, англomовний казковий дискурс, лінгвокультурні особливості англomовного казкового дискурсу.

Постановка проблеми. До числа найбільш актуальних питань, що розглядаються в мовознавстві, відноситься сформований у тому чи іншому етносі образ світу, а саме його загальнолюдський і національно-специфічний компоненти, релігійно-міфологічні уявлення картин світу певного народу. Виняткова роль у вивченні цих питань належить фольклорним джерелам як матеріалу, в якому в найбільш повній формі зберігається архаїчний народний світогляд і який являє багатofрагментний образ світу, акумульований в мові народних казок.

Казка є найбільш поширеним видом усної народної творчості з домінантною естетичною функцією, яка відрізняє її від інших усних оповідань, де головною виступає інформативна функція. Казка – це символ культури, твір, колективно створений певною нацією, в якому відображено її духовний стан, моральність, звичаї і традиції [3, с. 8]; це спосіб функціонування фольклорної культури в різні історичні періоди, усвідомлення специфіки національного розуміння навколишньої дійсності, духовних цінностей народу, історії, традицій, вірувань та ідеалів [9, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Казка була об'єктом дослідження багатьох вчених. Особливу увагу вивченню лінгвокультурних особливостей текстів англійських казок приділяли В.Я. Проп, І.В. Арнольд, А. П. Єфімов; специфіку структурно-семантичної організації художнього тексту британської літературної казки вивчали Ю.А. Лотман, І.Ю. Матюкіна, Є.Д. Нефьодова; когнітивно-дискурсивні особливості лексики англійської побутової казки досліджувала Ю.В. Мамонова; лінгвостилістичні особливості чарівної англійської казки висвітлювалися в роботах Є.Р. Корнієнко; англійські казки в етнолінгвістичному аспекті розглядала О.О. Плахова; англomовний казковий дискурс аналізувала Н.А. Акименко; гендерну концептосферу британського казкового дискурсу характеризувала М.В. Дьоміна. Однак поняття дискурсу є багатовимірним явищем, тому нині існує ще чимало питань, пов'язаних з англomовним казковим дискурсом, що не досліджені повною мірою.

Одним з таких питань виступає розгляд англomовного казкового дискурсу у контексті лінгвокультури.

Відтак, **метою** нашої роботи є дослідження англomовного казкового дискурсу. *Об'єктом* – лінгвокультурні особливості англomовного казкового дискурсу. *А предметом* – композиційна і лінгвістична характеристика англomовних народних казок.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, зауважимо, що натепер не існує єдиного визначення поняття «дискурс», що охоплює всі контексти його вживання. Ф.С. Бацевич визначає дискурс «як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем» [5, с. 138]. Н.Д. Арутюнова трактує його як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, який розглядається в аспекті подій» [4, с. 136]. Ю.Н. Караулов і В.В. Петров висловлюють схожі погляди і характеризують дискурс як складне комунікативне явище, що включає, окрім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання о світі, думки, установи, цілі адресата), необхідні для розуміння змісту тексту [8, с. 8]. Таким чином, використання дискурсивного підходу дозволяє виявити сукупність знань, вірувань, уявлень, розумінь, відображених у народних казках.

Розглянемо поняття «казковий дискурс», який є стрижневим поняттям нашого дослідження. У роботах останніх років, виконаних у руслі дискурсивного аналізу, «казковий дискурс» визначається по-різному. Це пов'язане як зі складністю і багатозначністю самого поняття «дискурс», так і з прагматичними установками авторів. Так, у роботі Ю.В. Мамонової тексти казок розглядаються як певний тип дискурсу з метою виявлення провідних концептів англійської побутової казки. Відповідно казковий дискурс розуміється автором утилітарно, як «джерело культурно-аксіологічної інформації, вираженої лексичними засобами, концептуальна організація яких вивчається» [10, с. 64]. У дисертаційному дослідженні Н.А. Акименко казковий дискурс інтерпретується як «активне середовище реалізації специфічних параметрів категорії казковості, що вербалізується на різних рівнях мовної структури» [2, с. 4]. У роботах О.О. Плахової казковий дискурс визначається як складне лінгвoseміотичне утворення, продукт мовленнєво-мисленнєвого процесу колективної мовної особистості, який реалізується в різножанрових творах народної творчості в сукупності з екстралінгвістичними факторами [12, с. 11–12].

В англійській мові існують два терміни для позначення казки: *fairytale* – чарівна казка і *folktale* – народна казка [11]. На думку американських і західноєвропейських дослідників, найважливішою властивістю казки як *folktale* є усна сфера побутування, що є, з одного боку, обумовленим домінуючими

у зарубіжній фольклористиці критеріями належності твору до народної культури (незалежність створення та усна форма існування), а з іншого боку, характером розвитку даного жанру на певному етнокультурному ґрунті (R.M. Dorson, A. Dundes, W. Harmon, C.H. Holman, F.L. Utley). Folk tale – це усні розповіді, до яких відносяться легенди, небиліці, історії про собак-примар, фей, привидів, велетнів, демонів, драконів, відьом, історії про чоловіків і дружин, господарів і слуг [16]. Відповідно термін folk tale використовується відносно різножанрових у традиційному розумінні народних текстів (казок різних видів, місцевих переказів, легенд) і в плані змісту є тотожним казковому дискурсу в його текстовій репрезентації [12, с. 12].

Розглянемо англійську folk tale більш детально. Англійська казка, як за своїм змістом, так і за своєю структурою відрізняється від слов'янської. Для неї характерна вільніша незакінчена структурно-композиційна організація, яка зближує її з легендою. В англійській казці можуть виявитися фантастичні герої, а також такі сторонні елементи, як лінгвістичні етюди, етнографічні та культурологічні замальовки, уривки з поем, балад і пісень. Міфологічні персонажі грають у ній значну роль порівняно з традиційними казковими істотами, що представляють світ чудес [14].

Система образів у народній англійській казці, поряд з міфологічними персонажами, охоплює й реальних історичних осіб, які є невід'ємними героями переказів. В якості таких казкових героїв виступають правителі (Julian the Roman, King Henry VIII, King Edward III, William the Conqueror, Henry V), нащадки знатних родів, політичні діячі (Sir Richard Whittington, Cardinal Wolsey, Lord Percy, Childe Lambton, Lord Darcy), відомі чаклуни/ чаклуни (Mother Shipton, Merlin), чий імена в казковому дискурсі відіграють роль культурних і хронологічних маркерів [12].

Аналізуючи композиційну побудову казок, хочеться зазначити, що їх структурні компоненти розташовуються в певній логічній послідовності, що зумовлена причинно-наслідковими зв'язками. Композиція казок представлена традиційною схемою: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка і заключна частина. Більшість англійських казок – односюжетні, для них характерний закритий тип фіналу, який має експліцитний характер і не викликає у адресата жодних запитань. Розв'язка часто відбувається завдяки діям героїв, а надприродне зберігається у функціях чарівників, магів і т.ін. Але початковий і фінальний епізоди повинні завжди мати реалістичний характер. Композиція казки збігається з традиційною моделлю розвитку сюжету: події впливають одна з одною, їхня послідовність не порушена. Цей тип розвитку сюжету зустрічається у більшості чарівних казок і відображає багато аспектів європейської культури. Шлях розвитку закінчується зникненням чарівного світу за допомогою особливих фінальних формул, де в кінці герої отримують по заслугах.

Про своєрідність англійських народних казок свідчать заголовки, які «занурюють у суть проблеми, формулюють їх основну ідею і висловлюють ставлення автора до змісту» [15]. За своїм знаковим статусом назва в англійських казках часто співвідноситься із власною назвою. Чимала кількість казок названі за іменами головних героїв. Це антропоніми, що репрезентуються однією дійовою особою: “Tot Tit Tot”, “Lady Godiva”, “Colman Grey”, “Ainsel”, “Mr. Vinegar”, “Lazy Jack” або декількома: “Whittington and his Cat”, “Witch and Hare”, “The Witch

and the Toad”, “Dando and His Dogs” [1, с.134]. Часто подвійні імена римуються (Henny-Penny, Cocky-Locky, Foxy-Woxy).

Як показує аналіз назв казок, проведений Е.Б. Авраменко, серед них переважають так звані персонажні заголовки, що містять різні відомості про героя: характер людини, тварини або міфічної істоти, сукупність вроджених або набутих якостей, які формують ті чи інші поведінкові риси: “Lazy Jack”, “The Two Serving Damsels”, “The Roaring Bull of Bagbury”, “Jack the Giant Killer”, “The Wise Fools of Gotham”. У казкових назвах поширені одночленні імена, представлені розмовними варіантами канонічних імен: Тот (Фома – один з дванадцяти апостолів, який не вірив, що Ісус воскрес із мертвих, поки не побачив на руках його рани від цвяхів), John (Іоанн – ім'я хрестителя і апостола), Mary (Маріам – пророчиця). Вживання саме цих варіантів імен вказує на характер персонажів і робить казку доступнішою [1, с. 135]. Найпоширенішими чоловічими іменами в казках виступають такі, як Tom, Jack, Harry, а жіночими іменами: – Ann, Betty, Mary, Jane. Поширеним засобом ідентифікації особистості і вказівки соціального статусу є вживання таких лексичних одиниць, як: Mr, Miss, master / mas', Your Majesty, Your Grace.

Чари в британських казках традиційно пов'язані з представниками «іншого» світу, тому в назвах казок часто фігурують імена ельфів, фей, велетнів, відьом, привидів, злих духів: “A Bishop's Ghost”, “The Pixies in the Cellar”, “The Fairy Thieves”, “The Witch and the Toad”, “The Boggart”, “Outwitting the Bogie”. Всі вони є основними героями чарівної казки і відносяться до епохи міфів і зародження казкового жанру. Кельти вірили в потойбічний світ і дійові особи, пов'язані з магією, грали в казках роль «дарувальників» або «чудесних помічників» [1, с. 137].

В англійському казковому епосі живуть королі, принцеси, лорди, наявність яких відображає монархічний лад Великобританії. Прикладами цього можуть бути такі назви: “The Princess of Colchester”, “The False Fable of the Lord Latham”, “The King of the Cats”.

Основою художнього світу і світу реального є час і місце дії. Для англійської казки характерне ретельне відтворення топонімічного простору, що знаходиться в межах Сполученого Королівства: графств, розташованих на території Великобританії, областей і районів, розміщених всередині графств. Такі географічні назви, як Colchester, Blenkinsopp, Hilton, Gotham та інші, про які йдеться у фольклорних творах “The Princess of Colchester”, “The White Lady of Blenkinsopp”, “The Lord of Pengerswick”, “The Pedlar of Swaffham”, “The Roaring Bull of Bagbury”, “The Cauld Lad of Hilton”, “The Wise Fools of Gotham”, легко можна знайти на карті. Для топонімічного шару мови (з лексичної точки зору) характерний образний і країнознавчий потенціал, яскраво виражена національно-культурна семантика, оскільки топоніми, з одного боку, позначають конкретні географічні об'єкти, а з іншого боку, тісно пов'язані з історією та культурою народу. Так, Gotham – англійське селище, відоме дурістю своїх жителів. Народні географічні уявлення не завжди збігаються з прийнятим у науці поділом і служать засобом емоційно-естетичного впливу на слухача [1, с.137].

Необхідно зазначити, що мова казок має свої певні особливості. Однією з таких лінгвістичних особливостей є усталені ініціальні, медіальні і фінальні формули. Зачин у більшості випадків носить тимчасово невизначений характер. Наприклад, багато англійських казок починаються фразами:

Вирази англійською мовою	Україномовний змістовий аналог
Once upon a time there lived...	Жили-були...
Once upon a time, a long while ago, when beasts and fowls could talk, it happened that...	Давним-давно це було, коли ще звірі та птахи вмiли говорити
Long, long ago there was ...	У старі часи жили-були ...
In the days of the great King Arthur	У дні, коли правив король Артур
In the reign of the famous King Edward III	Під час правління славнозвісного короля Едварда III
In the reign of King John	Під час правління короля Джона
Long before Arthur and the Knights of the Round Table reigned in the eastern part of England there was	Давно це було, ще до правління на сході короля Артура та його лицарів круглого столу
There was once a man	Був да не був собі один чоловік
There was once a woman	Ото жила собі баба

Стиїкі медіальні формули допомагають переносити героїв через час, простір, служать для розвитку сюжетних ліній.

He started running as fast as he could go and he ran and ran	Він почав бігти так швидко, як він тільки міг, і він біг і біг
A time came	Час прийшов
As the years went on	Роки йшли і йшли
The day came round	Прийшов день, коли
At last on the appointed day	Нарешті в призначений день
and he went one day, he went two days, he went three days	він йшов день, йшов два, йшов три...
As he travelled far and he travelled fast, and he travelled east and west, north and south	Він подорожував далеко і подорожував швидко, йшов на схід і на захід, на північ і на південь

Фінальні формули подаються з повчальною мораллю, за допомогою яких підбивається підсумок всього вищесказаного.

They all lived happily all the rest of their days / for a long time / ever after	І жили вони довго і щасливо в достатку до кінця своїх днів / ще довгий час / після цього
They married and lived happily till the rest of their days	Одружилися вони і жили собі щасливо до кінця свого життя
They lived and loved and laughed happily together for more years than I can remember	Вони потім собі жили, як двоє голуб'ят, у любові й злагоді. Ніякої біди не знали. Може, й тепер живуть, як не померли.
And this is the end of our fairy tale	І на цьому казці кінець.
So there's a little tale for you, and for me some rolls and some honey too!	І я там був, мед-пиво пив, по бороді текло, а в рот не попало / От вам і казка, а мені бубликів в'язка, мені колосок, а вам грошей мішок.

Наявність традиційних мовленнєвих формул також є відмінною рисою стилю казки. Наприклад, негативні персонажі періодично вимовляють такі мовленнєві формули, як: "Be he alive or be he dead, I'll grind his bones to make my bread!", "Snouk but and snouk ben, I find the smell of an earthly man, Be he living, or be he dead, His heart this night shall kitchen my bread", "Fee, fi, fo, fum! I smell the blood of an Englishman!"

У народних казках часто зустрічаються прислів'я, приказки, загадки. Прислів'я, приказки побудовані головним чином на метафорах, метоніміях, гіперболах, які дозволяють зробити висловлювання емоційно забарвленими, створити яскраві образи, які одразу запам'ятовуються. Наприклад, "Time is a great healer", "Good health is above wealth", "Punctuality is the politeness of kings", "It is not the places that grace the men, but men the places", "A land flowing with milk and honey".

Вживання загадок у казках сприяє просуванню сюжету. Загадки є своєрідним випробуванням. Вони вимагають не лише розумових зусиль, а й дії. Існують загадки-завдання, наприклад, за ніч викорчувати ліс, зорати поле, посіяти пшеницю, зібрати її і змолоти, до ранку з того борошна хліб спекти і т.ін. Тут загадка використовується як художній засіб для звеличення сили героя або його нареченої, підтвердження їх самобутності. Загадки в казках виступають мірилом розуму, кмітливості, образного поетичного мислення [7, с. 14]. Наведемо приклади загадок в англійських казках: "What has an eye, but cannot see? Answer: a needle"; "Furry and purry with long whiskers. Answer: a cat"; "What musical instrument will you not believe? Answer: a lyre".

Екстралінгвістичні особливості казок можна побачити в етнографічних, культурологічних, літературознавчих або історичних відступах у текстах. Вони можуть бути різної протяжності (іноді досягаючи півтори сторінки) і містять велику кількість реалій. Їхнє основне завдання – занурення слухачів в атмосферу, в якій спочатку велася казкова розповідь, а також залучення слухачів до народної культури в найрізноманітніших формах її прояву [13, с. 42]. Наприклад, "If one travels to the northeast of England and enters County Durham, the boundary sign will read "County Durham – Land of the Prince Bishops". This is because, at the time of the Crusades, the bishop of Durham was given the status of prince as well as bishop. In those days, he lived in a town that is, to this day, still called Bishop Auckland. At this time, the good people of County Durham were being terrorized by a brawn – a giant boar".

Висновки. Отже, підсумуємо. Англійський казковий дискурс є поширеним видом усної народної творчості, джерелом фольклорної культури, засобом усвідомлення специфіки національного розуміння навколишньої дійсності, духовних цінностей народу, його історії, традицій, вірувань та ідеалів, який реалізується в різножанрових творах народної творчості в сукупності з екстралінгвістичними факторами. Для англійської народної казки характерні: незакінчена структурно-композиційна організація, яка зближує її з легендою; односюжетність із закритим типом фіналу, який має експліцитний характер; традиційна модель розвитку сюжету: події впливають одна з одної, їхня послідовність не порушена; наявність

фантастичних героїв та міфологічних персонажів; наявність сторонніх елементів (лінгвістичних етюдів, етнографічних та культурологічних замальовок, уривків з балад/пісень); система образів, яка поряд з міфологічними персонажами охоплює й реальних історичних осіб.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні стилістичних особливостей англійського казкового дискурсу.

Література:

1. Авраменко Е.Б. Особенности заглавий английской народной сказки. Диалог языков и культуры: теоретический и прикладной аспекты: сб. науч. статей. Выпуск 3. / сост. и отв. ред. Т.С. Нифанова; Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Архангельск: Поморский университет, 2009. – С. 134–138.
2. Акименко Н.А. Лингвокультурные характеристики англоязычного сказочного дискурса: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. – Волгоград, 2005. – 193 с.
3. Аникин В.П. Русская народная сказка. – М.: Просвещение, 1977. – 208 с.
4. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В.Н. Ярцева – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Видав. центр «Академія», 2004. – 344 с.
6. Демина М.В. Гендерная концептосфера британского сказочного дискурса: от традиции к современности. Вестник СамГУ. – 2006. – №10/2 (50). – С. 90–97.
7. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. – К.: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1997. – 447 с.
8. Караулов Ю.Н., Петров В.В. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – В.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – С. 5–11.
9. Корниенко Е.Р. Роль народной сказки в изучении иностранного языка/ Иностранные языки в школе. – 2007. – № 7. – С. 86–91.
10. Мамонова Ю.В. Когнитивно-дискурсивные особенности лексики английской бытовой сказки: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. – М., 2004. – 22 с.
11. Новый Большой англо-русский словарь: В 3 т. / Ю.Д. Апресян, Э.М. Медникова, А.В. Петрова и др.; Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна и Э.М. Медниковой. – М.: Русский язык, 2001.
12. Плахова О.А. Английские сказки в этнолингвистическом аспекте: дис. кандидата филол. наук: 10.02.04 – германские языки. – Нижний Новгород, 2007. – 221 с.
13. Плахова О.А. Особенности преломления категории сказочности в англоязычном сказочном дискурсе / Известия Саратовского университета. – 2012. Т. 12. Сер. Филология. Журналистика, Вып. 2. – С. 40–44.
14. Скороходько С.А. Жанровое и национальное своеобразие текста и перевод реалий: (на материале волшебной сказки): автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. – Одесса, 1991. – 16 с.
15. Стандарты по издательскому делу / Сост.: А.А. Джиги, С.Ю. Калинин. – М.: ЮристЪ, 1998. – 302 с.
16. Holman H. C., Harmon W. A. Handbook to Literature. – New York: Macmillan Publishing Company, 1992. – 615 p.

Миркович И. Л. Англоязычный сказочный дискурс в контексте лингвокультуры

Аннотация. В статье рассматривается феномен англоязычного сказочного дискурса и его лингвокультурные особенности. Проанализированы определения понятий «сказка», «дискурс», «сказочный дискурс». Рассмотрены композиционное построение народных сказок, система сказочных образов. Проведен анализ названий сказок, исследованы устоявшиеся инициальные, медиальные и финальные формулы, традиционные речевые клишированные выражения в сказках, поговорки, загадки, выступающие в функции морали сказки. Выделены экстралингвистические факторы, присущие англоязычному сказочному дискурсу.

Ключевые слова: дискурс, народная сказка, англоязычный сказочный дискурс, лингвокультурные особенности англоязычного сказочного дискурса.

Mirkovich I. English folk tale discourse in the context of linguoculture

Summary. The given article deals with the investigation of the English folk tale discourse and its linguocultural features. The definitions of the concepts “folk tale”, “discourse”, “folk tale discourse” are analyzed. The compositional structure of folk tales, the system of folk tale images are considered. The analysis of folk tales names is carried out. The initial, medial and final formulae, traditional speech folk tale clichés, proverbs, sayings, riddles in the function of a folk tale morality are investigated. Extra linguistic factors characteristic of the English folk tale discourse are under consideration.

Key words: discourse, folk tale, English folk tale discourse, linguocultural features of the English folk tale discourse.